

BOZDOĞAN MEZAR TAŞLARI

Ertan DAŞ*

Özet

Mezar taşları, üzerlerindeki yazı ve süslemeleriyle, ait oldukları dönemin, sanatı, folkloru, dili, edebiyatı ve estetik kaygıları ile ilgili bilgiler içeren önemli belgelerdir. Bu önemine rağmen Anadolu'nun pek çok bölgesindeki mezar taşları bakımsızlıktan, ilgisizlikten ve bilgisizlikten dolayı ya kaybolmuş ya da kireç kuyularında yok edilmiştir. Bozdoğan mezarlıklarında yer alan taşların durumu da çok farklı değildir. Bu makalede, Bozdoğan mezar taşlarından günümüze ulaşabilenleri tespit edilmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır¹.

Anahtar kelimeler: Bozdoğan, mezar taşı, süsleme.

Abstract

Tombstones together with their inscriptions and decorations on are of important documents for the period they belong from art, folklore, language, literature and aesthetic points of view. Despite the importance of the tombstones in Anatolia, many of them disappeared or used to produce lime due to ignorance. The situation in Bozdoğan graveyard is not very different. In this article, the surviving tombstones in Bozdoğan have been documented and a general evaluation was made.

Key words: Bozdoğan, Tombstones, ornaments.

Madranbaba dağının doğu eteğinde kurulmuş olan Bozdoğan, Aydın'ın 68 km. güneydoğusunda, Aydın iline bağlı bir ilçedir. İlkçağlardan beri yerleşimin olduğu bilinen kentin çevresinde Roma ve Bizans dönemine ait kalıntılar bilinmektedir². 13. yüzyılın sonlarında kısa bir süre Menteşe beyliği toprakları içinde kalan Bozdoğan, 14. yüzyıl başlarından itibaren Aydınoğulları beyliğine, Ankara savaşıdan sonra ise kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır³. Kentin, Menteşe ve Aydınoğulları beyliği dönemindeki gelişimine ilişkin bilgiler yetersizdir. 16. yüzyılın başlarında adı Bazarköy ve yörenin pazaryeri olduğu bilinen kentin mezarlıklarında, söz konusu döneme ait

* Yard.Doç.Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

¹ 13-15 Mayıs 2010 tarihleri arasında, Aydın/Bozdoğan'da yapılan "Bozdoğan Çevre ve Kültür Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulan bu çalışma, sempozyum kitabında hatalı basıldığı için yeniden yayınlamaya ihtiyaç duyulmuştur.

² Ayrıntılı bilgi için bk. S.Sürgevil, *Bozdoğan (1919-1923)*, İzmir 1999, s.7,8.

³ Bk. *a.g.e.*, s.8-10.

kitabeli mezar taşı örnekleri bulunmaması da bu dönemleri aydınlatmamızı güçleştirmektedir.

Mezar taşları, üzerlerindeki yazı ve süslemeleriyle, ait oldukları dönemin, sanatı, folkloru, dili, edebiyatı ve estetik kaygıları ile ilgili bilgiler içeren önemli belgelerdir. Bu önemine rağmen Anadolu'nun pek çok bölgesindeki mezar taşları bakımsızlıktan, ilgisizlikten ve bilgisizlikten dolayı ya kaybolmuş ya da kireç kuyularına kurban edilmiştir. Bozdoğan mezarlıklarında yer alan taşların durumu da çok farklı değildir. Her biri bir belge niteliğindeki bu eserlerin, hiç olmazsa günümüze ulaşabilenlerinin, tamamen yok olmadan, gelecek kuşaklara aktarılması için yapılacak çalışmalarda en büyük görev kuşkusuz yerel yönetimlere düşmektedir.

Bozdoğan'da yaptığımız çalışmalar sırasında, 5 mezarlık tespit edilmiştir.

1-Hıdır Baba (Hıdırlık) Mezarlığı

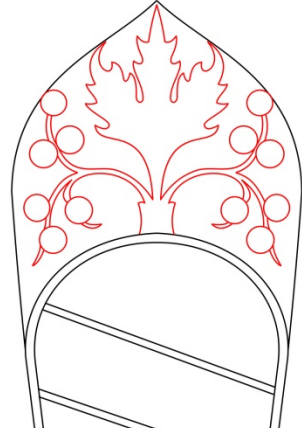
2-Eymir Mezarlığı

3-Azizler Mezarlığı (Hazire)

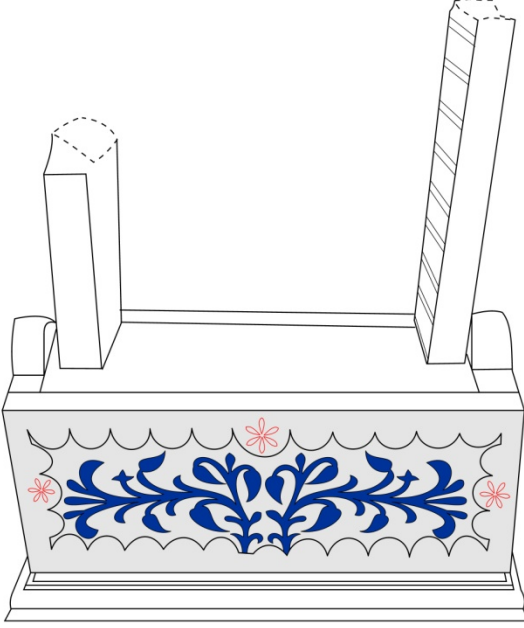
4-Molla Kuyusu Mezarlığı

5-Demirci Kuyusu Mezarlığı

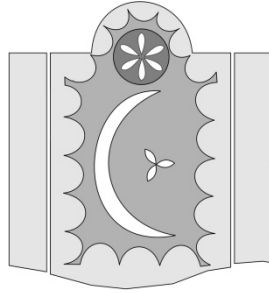
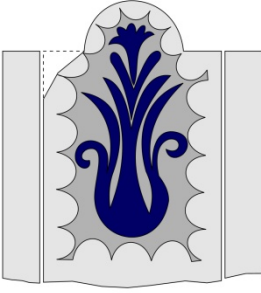
Bunların içinde en büyüğü, ilçe merkezinin güneyinde yer alan Hıdırlık tepesinin eteğindeki **Hıdır Baba** mezarlığıdır (Fot. 1-5, şek. 1-9). Dağın yamacında, kuzey-güney yönünde uzanan mezarlıkta, pek çok mezar kaybolmuş, mezar taşları ise ya kırılmış ya da yerleri değişmiş durumdadır. Mezarlıkta yer alan mezar taşlarından çoğu kitabesizdir. Kitabeli taşlardan en eskisi 1192/1778 tarihlidir. *Abdülkadir* adlı bir kişiye ait olan ve üzerinde her hangi bir süsleme bulunmayan bu mezar taşının başlığı bugün yerinde değildir. Bozdoğan mezarlıklarında yer alan mezar taşları içinde "Bozdoğan" adının geçtiği tek mezar taşı bu mezarlıktadır (bk.Tablo 1, No 19). Mezar taşlarının üzerindeki tarihler, mezarlığın daha çok 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 1950'li yıllara kadar uzanan, yaklaşık 170 yıllık bir zaman dilimi içerisinde kullanıldığını göstermektedir.

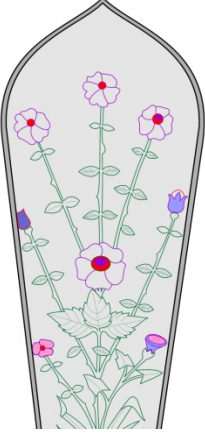
Şek.1-Hıdır Baba Mezarlığı, Hafız Ağa Zade Hacı Süleyman Efendi Zevcesi Zeliha'ya ait başucu taşında çınar ağacı bezemesi.

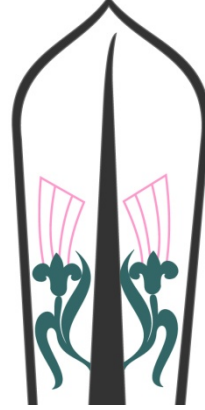
Şek.2-Hıdır Baba Mezarlığı,
Çavdarlı Hacı Mehmet Ağa
Mahdumu Mehmet Bey'e ait
lahit tipi mezar.

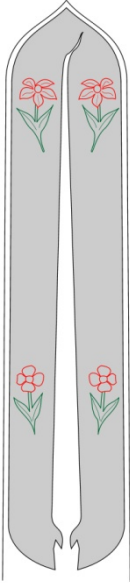
Şek.3,4,5-Hıdır Baba Mezarlığı, Çavdarlı Hacı Mehmet Ağa Mahdumu Mehmet Bey'e
ait lahit tipi mezarın başucu yan taşı; ayakucu yan taşı ve ayakucu taşı üzerinde sarmaşık
bezemesi.

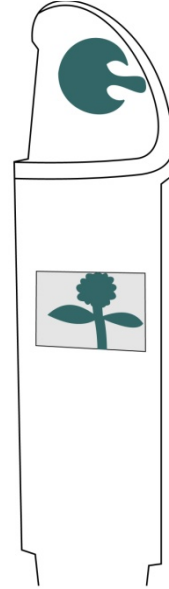
Şek.6-Hıdır Baba Mezarlığı, ayakcu taşında sarmaşık bezemesi.

Şek.7-Hıdır Baba Mezarlığı, ayakcu taşında servi-lale kompozisyonu.

Şek.9-Hıdır Baba Mezarlığı, ayakcu taşında çiçek ve ağaç bezemesi.

Şek.8-Hıdır Baba Mezarlığı, ayakcu taşında servi-çiçek kompozisyonu.

N0	Mezar Taşında Yazan İsim	Tarih Hicri	Tarih Miladi	Konum	Süsleme
1	---(baş taşı kayıp)	tarihsiz		ayak	servi-sarmaşık, hurma ağacı
2	---(baş taşı kayıp)	tarihsiz	tarihsiz	ayak	Gövde: ibrik ve ağaç bezemesi
3	--- (baş taşı kayıp)	-	tarihsiz	ayak	servi-lale
4	---(baş taşı kayıp)	-	tarihsiz	ayak	servi-lale
5	---(baş taşı kayıp)	-	tarihsiz	ayak	tek servi
6	---(baş taşı kayıp)	-	tarihsiz	ayak	tek servi
7	---(baş taşı kayıp)	--	tarihsiz	ayak	tek servi
8	Çavdarlı Hacı Mehmet Ağa Mahdumu Mehmet Bey	--	--	baş	sandukada bitkisel, geometrik
9	---(baş taşı kayıp)	-	tarihsiz	ayak	servi-çiçek
10	Hacı Mustafa Oğlu Kamil Özkan	--	--	baş	ay yıldız
11	(Toprağa gömülü-okunamıyor)-	--	--	baş	ahnlıkta tek minareli cami
12	---(baş taşı kayıp)	--	tarihsiz	ayak	ahnlıkta bitkisel
13	---(baş taşı kayıp)	--	tarihsiz	ayak	servi-lale
14	---(baş taşı okunamıyor)	--	tarihsiz	ayak	gövdede çiçek, ahlıkta ağaç
15	Eyüpzade İsmail Ağa Zevcesi Fatma	1226	1811	baş	tek minarel cami
16	Aktar Hacı Muhammed Ağa Zevcesi Fatma	1301	1884	baş	vazoda yapraklar
17	Hafız Ağa Zade Hacı Süleyman Efendinin Validesi Hatice	1301	1884	baş	ahnlıkta çınar

N0	Mezar Taşında Yazan İsim	Tarih Hicri	Tarih Miladi	Konum	Süsleme
18	Hafız ağa Zade Hacı Süleyman Efendi Zevcesi Zeliha	1307	1890	baş	alnlıkta lale
19	Bozdoğan taburu Yüzbaşılardan Halil Ağanın Zevcesi Arifet	1310	1893	baş	alnlıkta bitkisel
20	Hacı İbrahim Ağa Validesi Eyne	1317	1900	baş	alnlıkta bitkisel
21	Naime	1317	1900	baş	alnlıkta çiçek
22	---(baş taşında isim okunamıyor)	1327	1909	ayak	gövdede sarmaşık
23	Törpü Oğlu Hacı Ali	1336	1918	baş	başlıkta tek gül
24	Ali Efendi.....	1341	1923	baş	alnlıkta bitkisel
25	İmamoğlu Ali kerimesi....Ayşe Okuyun	--	1926	baş	alnlıkta vazoda yapraklar
26	İmamoğlu Ali kerimesi Ayşe Okuyun	--	1926	ayak	servi-lale
27	Baş: Hamdi Efendi Zevcesi Telgraf Müdürü validesi....		1928	ayak	çizgisel tek servi
28	Köse Mehmet oğlu Ali Zevcesi Ayşe Tuti	-	1932	baş	yuvarlak kemerli alnlıkta gerdanlık
29	Hacı Hasan Oğlu Hacı Mehmet Kızı Hatice Çamlıca	--	1947	baş	alnlıkta vazoda yapraklar, ay yıldız
30	Zülfiye Kızı Aliye		1960	baş	alnlıkta bitkisel

Tablo 1-Hıdır Baba Mezarlığı, süslemeli mezar taşlarının dökümü.

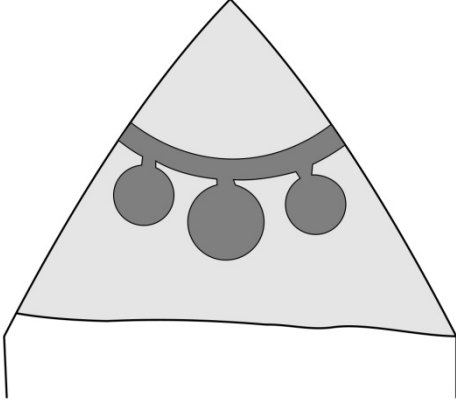
Eymir Mezarlığı, Bozdoğan'ın ovaya yakın kesiminde aynı adla anılan mahallede yer almaktadır (Fot.6-7). Toprak bir yol mezarlık alanını kuzey-güney

doğrultusunda ikiye bölmektedir. Mezarlıkta yer alan taşlardan büyük bir kısmı kitabesizdir. Yalnızca 7 taş üzerinde kitabe vardır ve bunlardan ikisi Arap harfleriyle beşi ise Latin harfleriyle yazılmıştır. Kitabesi Latin harfleriyle yazılmış olan mezar taşlarının tamamında, yer yer Arap harflerine ait kalıntılar dikkati çekmektedir. Bu taşların, 1 Kasım 1928'de Latin harflerinin kabulünden sonra üzerleri kazınarak yeniden dizayn edildikleri açıktır⁴. Yedi taştan üçünün üçgen alınlığı üzerinde ay-yıldız, ikisinin alınlığında gerdanlık (şek.10) yer alırken iki taş üzerinde herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

	Mezar Taşında Yazan İsim	Tarihi Hicri	Tarihi Miladi	Konum	Süslemesi
1	Hacı Hüseyin Kızı Aliye Çakır	Ö.1900	1880	Baş	üçgen, gerdanlık
2	Cevahir Oğlu Hacı Lütüfî Kerimesi Ayşe	1317	1900	Baş	başlıklı/süslemesiz
3	Mehmet Oğlu Ahmet Uzun	1328	1910	Baş	başlık üzerinde ayyıldız
4	Mehmet Kızı Teslime Uzun	1328	1910	Baş	gerdanlıklı
5	Mehmet Oğlu Ahmet Uzun	1338	1920	Baş	başlıkta ay-yıldız
6	Mehmet Kerimesi Fatma Uzun	Ö.	1960	Baş	üçgen, süslemesiz
7	---	Tarihsiz	Tarihsiz	Baş	üçgen, ayyıldız

Tablo 2-Eymir Mezarlığı, kitabeli mezar taşlarının dökümü.

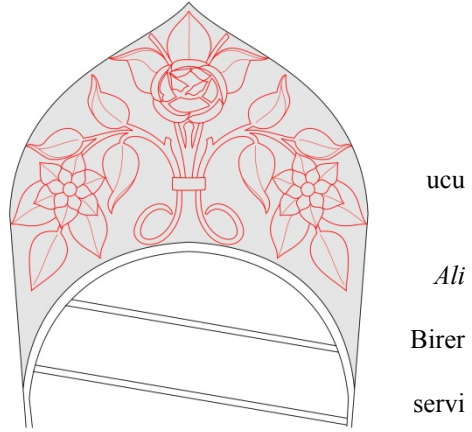
⁴ 1353 no'lu Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'un 4. maddesinde '1929 senesi Haziran ayından itibaren Türkçe hususi veya resmi levha, tabela, ilan, reklam ve sinema yazıları ile bilcümle mevkuat, gayri mevkuat, gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.' denmektedir. Bu kanun, Arap harflerinin mezar taşlarında kullanılmasını da kesin bir dille yasaklamıştır. Bazı yörelerde, Arap harfleriyle yazılmış olan kitabeler kazınarak, Latin harfleriyle yeniden dizayn edilmiş olmalıdır. Bozdoğan mezarlıklarında pek çok taşta bu yöntemin kullanıldığı dikkati çekmektedir.

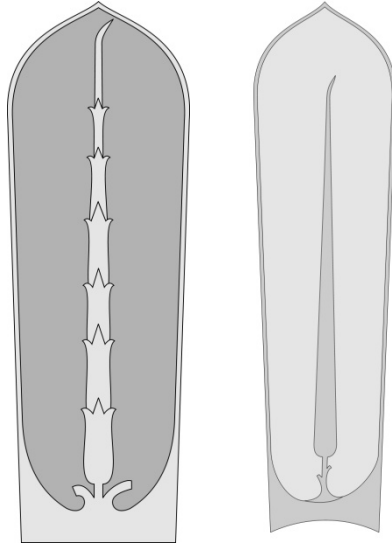
Şek.10- Gerdanlıklı mezar taşı.

Yapı kalıntılarının doğusunda, kayrak taşlarından oluşan çok sayıda kitabesiz mezar taşı vardır. Ana girişin sağındaki küçük hazirede yer alan 14 mezar taşından 7'si ayak ucu taşı, 7'si baş taşıdır ve yalnızca 5 taş üzerinde çeşitli süslemeler vardır. Alınlığına bir çiçek demeti işlenmiş olan 1903 tarihli, *Şeyh Nuri'nin Haremi Hamide* hanıma ait mezar taşı süslemeli tek başucu taşıdır. ayakucu taşı olan diğer 4 örnekten birinin üzerinde sarmaşık üçünün üzerinde ise motifi yer almaktadır. Buradaki mezar taşlarından en eskisi, üzerinde süsleme bulunmayan *Şeyh Ali Nuri*'ye ait olan 1893 tarihli başucu taşıdır. 1903 ile 1909 yılları arasına tarihlenen diğer mezar taşları *Şeyh*'in eşleri ve çocuklarına aittir. Bu bilgilerden hareketle, hazirenin, *Şeyh Ali Nuri* adlı kişinin önderliğinde kurulmuş tekke/dergah türü bir yapıya ait olduğu söylenebilir.

Eymir mahallesinde yer alan ve halk tarafından “**Azizler Mezarlığı**” olarak adlandırılan mezarlığın çevresinde çeşitli yapı kalıntıları bulunmaktadır (Fot.8-11, şek.11-13). Mezarların bulunduğu alanın doğusunda, kuzey-güney doğrultusunda uzanan duvar üzerinde bir mihrap nişi dikkati çekmektedir. Kıрма taşlarla inşa edilmiş olan duvarların yapısı ve halkın azizler olarak adlandırmasından yola çıkarak, burada tekke/dergah türü bir geç Osmanlı dönemi yapısının bulunduğu söylenebilir.

Şek.11-Azizler Mezarlığı, Şeyh Ali Nuri Efendi Haremi Hamide Hanım'a ait başucu taşında gül demeti.

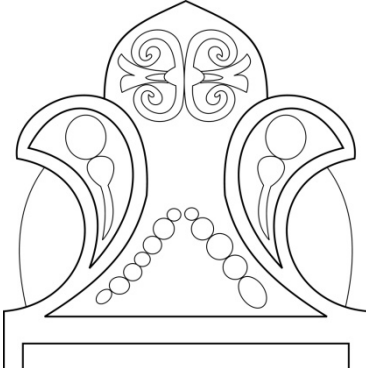
Şek.12,13- Azizler Mezarlığı, ayakucu taşında tek servi bezemesi.

	Mezar Taşında Yazan İsim	Tarihi Hicri	Tarihi Miladi	Konum	Süslemesi
1	---	---	tarihsiz	ayak	sarmaşık
2	Baş:Şeyh Ali Nuri Efendizade.....Muhammed Efendi	1327	1909	ayak	tek servi
3	Şeyh Ali Nuri Efendi haremi Hamide Hanım	1320	1903	baş	alınlıkta çiçek demeti
4	Baş:Şeyh Ali Nuri Efendi haremi Hamide Hanım	1320	1903	ayak	tek servi
5	---	---	tarihsiz	ayak	tek servi

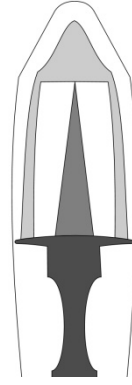
Tablo 3-Azizler Mezarlığı, süslemeli mezar taşlarının dökümü.

Molla Kuyusu Mezarlığı Eymir mahallesinde bulunan bir diğer mezarlıktır (Fot.12-14, şek.14,15). Mezarlıkta yer alan mezar taşlarının büyük bir kısmı kitabesiz, basit kayrak taşlarından oluşmaktadır. Kitabeli dört baş ucu taşından yalnızca *Seyyid Osman zevcesi Aysel'e* ait olan 1808 tarihli mezar taşı süslemeye sahiptir. Diğer üç taş, başlıklı, süslemesiz birer erkek baş ucu taşıdır. Mezarlıktaki 3 ayak ucu taşından ikisi

süslemeli biri ise süslemesizdir. Başucu taşları belli olmayan süslemeli ayakucu taşlarından birinin üzerinde sarmaşık, diğerinin üzerinde ise bir kama (kılıç) bezemesi yer almaktadır.

Şek.14-Molla Kuyusu Mezarlığı, Seyyid Osman Zevcesi Ayşe'ye ait palmet tipi alınlıklı başucu taşı.

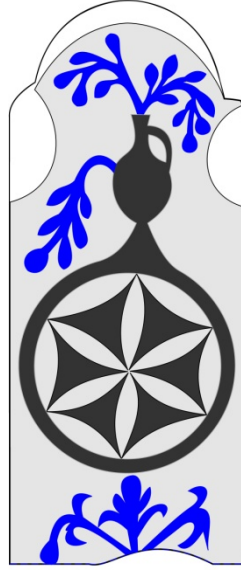
Şek.15-Molla Kuyusu Mezarlığı, ayakucu taşında kesici alet (kama) tasviri

	Mezar Taşında Yazan İsim	Tarihi Hicri	Tarihi Miladi	Konum	Süslemesi
1	Seyyid Osman zevcesi Ayşe	1222	1808	baş	palmet tipi alınlık, bitkisel
2	Molla Ahmet	1348	1930		süslemesiz
3	---	?	?	?	sarmaşık
4	---	?	?	?	kama(kılıç)

Tablo 4-Molla Kuyusu Mezarlığı, süslemeli mezar taşlarının dökümü.

Demirci Kuyusu Mezarlığı Akçay mahallesindedir (Fot.15-16, şek.16). Mezarlıkta, basitçe yontulmuş kitabesiz taşlar çoğunluktadır. Kitabeli yalnızca iki taş dikkati çekmektedir. Bunlardan en eskisi, kitabesi Arap harfleriyle yazılmış 1324/1907 tarihli, *Tavaslı Ahmed'in Oğlu Abdullah'a* ait mezar taşıdır. Mezar tamamen kaybolmuş olmakla birlikte, baş ve ayak ucu taşları halen yerindedir. Üzerinde bir başlık bulunan baş ucu taşının iç yüzünde kitabe ve basit bir çiçek, dış yüzünde ise altta bir servi, üstte iki madalyon yer almaktadır. Madalyonlardan alttakinin içine taç yapraklı bir çiçek üsttekinin içine ise altı kollu bir yıldız işlenmiştir. Üzerinde Latin harfleriyle 1941 tarihi

ve *Ahmet Oğlu Ahmet Erkan* adı okunan diğer mezar taşının alınlığına basit bir ayyıldız işlenmiştir.

Şek.16-Demirci Kuyusu Mezarlığı, ayakucu taşında bitkisel ve geometrik tasvirler.

Genel süsleme özellikleriyle değerlendirilmeye çalıştığımız bu beş mezarlıkta yer alan mezar taşlarının bir kısmı toprak altında kalmıştır. Bu nedenle, yalnızca toprak üstünde kalan taşlara dayanarak Bozdoğan hakkında sağlıklı ve ayrıntılı bilgilere ulaşabilmemiz mümkün görünmüyor. Toprak altında kalan taşların, ileride yapılacak kazı çalışmalarıyla, gün ışığına çıkarılacağını umuyorum.

Orta Asya'da, Türkler, yaygın olarak, ölülerini doğrudan toprağa gömme yöntemini tercih etmişlerdir. Türklerde, mezarın üzerine taş dikme geleneğinin yine Orta Asya kültür ortamına kadar uzandığı söylenmektedir⁵. Orta Asya'da, mezarların üzerine dikilmiş, iri taşlardan yontularak oluşturulan ve Balbal adı verilen heykellerin, Türk mezar taşlarının atası olduğu kabul edilmektedir.

Anaadolu'da Selçuklulardan başlayarak, Beylikler dönemi, Osmanlılar ve nihayet günümüze kadar, her dönemin kendi kültürel yapısı paralelinde, diğer bütün sanat eserlerinde olduğu gibi mezar taşları da çeşitli biçim, form ve süslemelerle değişim içindedir. Selçuklu dönemi için karakteristik sayılabilecek örneklerin bulunduğu Ahlat ve çevresindeki mezarlıklar, mezar taşı geleneği hakkında önemli

⁵ Orta Asya Mezar gelenekleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. J.P. Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul 1999; H.Tarcan, *Ön Türk Tarihi*, İstanbul 1998.

veriler sunmaktadır⁶. Beylikler döneminde, Selçukluların daha masif görünümlü ancak yoğun bitkisel ve geometrik süslemeli ve figürlü mezar taşları, daha çeşitli formlar göstermeye başlamıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Türk Sanatı Tarihi'ni araştıran bilim adamları, mezar taşı geleneğini, köken olarak Orta Asya'ya kadar götürmektedirler. Bu bazı mezar taşı formları için geçerli olsa bile ayrıntıya girildiğinde görülüyor ki, 17. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan üçgen alınlıklı veya tepelik kısmı bitkisel karakterli volütlerle bezenen mezar taşları, Anadolu'da, antik dönemde ve Roma döneminde yoğun olarak tercih edilmiştir⁷. Mezar taşlarında kullanılan sembolik öğeler, kuşkusuz, Orta Asya kültürlerinden gelen Şamanist öğeleri taşıdığı kadar, Anadolu'daki Türklerden önceki kültürlerin de izlerini taşımaktadır.

17. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar, Batı Anadolu Bölgesi'nde yapılmış mezar taşlarıyla ilgili bir genelleme yapmak gerekirse, ilk bakışta, kadın ve erkek mezar taşlarının form açısından birbirinden farklı karakterde oldukları söylenebilir⁸. Erkek mezar taşları, birkaç istisna dışında, kitabe için ayrılan dikdörtgen bir gövde, bunun üzerine oturan boyun ve başlık kısmından oluşmaktadır. Kadın mezar taşları ise, erkek mezar taşlarına göre, form ve süsleme açısından çeşitlilik göstermektedir. En çok tercih edilen, aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek yükselen ve üçgen ya da kemerli bir alınlıkla son bulan tip'tir. Batı Anadolu Bölgesi'ndeki pek çok mezarlıkta örnekleri bulunan, mezar taşının bütününe tam bir çelenk şeklinde tasarlandığı örnekler ile alınlığı, genel anlamda güneşi sembolize eden daire ve dairenin çeşitli biçimlerde yorumlanmasından oluşan süslemelere sahip mezar taşlarına Bozdoğan'da rastlanmamaktadır. Aynı şekilde, boyun kısmının kolye veya çeşitli takılarla süslediği, başlığın alt kısmının ise tomurcuk güllerle doldurulduğu "*Gerdanlıklı*" olarak adlandırılan örnekler de Bozdoğan'da tercih edilmemiştir. Ancak, 20 yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bazı mezar taşlarında, taşın alınlığı üzerine yerleştirilmiş üç halkalı takıdan oluşan süslemeye sahip örnekler *gerdanlıklı* grubun bir varyasyonu olarak düşünülebilir.

Hıdırlık mezarlığında, form olarak bir fallos'u andıran bir ayak ucu taşı (bk. Tablo 1, No:14) ile Molla Kuyusu mezarlığında bir ayak ucu taşı üzerine taş boyutunda işlenmiş olan kama (kılıç) tasvirli mezar taşı (bk. Tablo 4, No:4), Bozdoğan için ilginç iki örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶ Ahlat mezar taşları ile ilgili bilgi için bk. B.Karamağaralı, **Ahlat Mezartaşları**, Ank.1992.

⁷ Roma dönemi mezar stellerinden üçgen alınlıklı örnekler için bk. Ş. Karagöz, **a.g.e.**, Res.5,6,7.

⁸ Batı Anadolu Bölgesi'ndeki bazı mezar taşları ile ilgili bilgi için bk. G.Tuncel, **Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları**, Ankara 1989; E.Daş, "Çeşme Mezarlığındaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları", **Sanat Tarihi Dergisi VIII**, İzmir 1996, s.21-32; -"Foça Osmanlı Mezarlığındaki Süslemeli Mezar Taşları", **Uluslararası Geçmişten Günümüze Foça Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 1997, s.61-68; "Kuşadası'ndaki Süslemeli Mezar Taşları", **Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu Bildirileri**, İzmir 2001, s.193-201; -"Seferihisar'daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarında Süsleme", **Dünden Yarına Seferihisar Sempozyumu**, 7-8 Ekim 2004, s. 29-38.

Alınlık üzerine işlenen mimari tasvirlerden oluşan süsleme türü, Bozdoğan mezarlıklarından yalnızca Hıdır Baba mezarlığındaki 2 örnekte denenmiştir (bk. Tablo 1, no:11, 15). Her iki örnekte de, tek kubbeli, tek minareli ve çift katlı cephe düzenlemesine sahip birer cami tasvir edilmiştir. Bu iki örnekte alınlığın sol yarısına cami yerleştirilmiş, boş kalan diğer kısım, bir örnekte kırma çatılı iki yapı ve üzerinde bir çiçekle; diğer örnekte bir gül ve yapraklarla doldurulmuştur. Batı Anadolu Bölgesindeki hazire ve mezarlıklarda, 18.-19. yüzyıllara tarihlenen, bol sayıda cami tasvirli mezar taşı vardır⁹. Araştırmalar, bu tür tasvirlerin kadın mezar taşlarında tercih edildiğini, erkek mezar taşlarında ise ender olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır¹⁰. Tasvirlerin kat ve kubbe sayıları, örtü sistemleri, cephe düzenleri, minare sayıları ve hatta minyatür geleneğine bağlanabilecek resimsel karakterleri, bölgedeki bütün mezar taşlarında ortak özellikler göstermektedir.

Bozdoğan'da çalıştığımız beş mezarlıkta yer alan bitkisel süslemeli mezar taşı örnekleri, diğer süslemeli örneklere göre sayıca daha çoktur. Tek başına ağaç, dal, yaprak, çiçek ya da çiçek gruplarından oluşan süslemelerin yanı sıra, bunlardan birkaçının bir araya getirilmesiyle oluşturulan kompozisyonlar da vardır¹¹.

Bitkisel süslemeler, ayak veya başucu taşlarına göre sitil açısından farklılık göstermemektedir. Ancak, ayakucu taşları için karakteristik olan hurma ağacı, servi, sarmaşık, lale ve servi-sarmaşık, servi-lale kompozisyonları başucu taşlarının hiç birinde tercih edilmemiştir. Bunun yanı sıra, başucu taşlarında kullanılan bazı motifler de ayakucu taşlarında kullanılmamıştır. Akant yaprakları, saksı ya da vazo çiçeği, tasvirleri bu tür süslemeler arasındadır.

Bitki kökenli süslemelerin kadın mezar taşlarında daha çok tercih edildiği dikkat çekmektedir. Kadın mezar taşlarının, kitabe bölümü dışındaki tüm yüzeyi süsleme için değerlendirilebilirken, erkek mezar taşlarında bu tür uygulamalar daha azdır. Erkek mezar taşlarında, sarıkların dolamları arasına sıkıştırılmış tek veya çift gül motifi, bölgedeki diğer mezar taşlarında çok sık rastlanmakla birlikte Bozdoğan örneklerinde yalnızca iki mezar taşında denenmiştir.

⁹ Batı Anadolu Bölgesindeki mimari tasvirli mezar taşlarıyla ilgili bilgi için bk. G.Tuncel, **a.g.e.**, E.Daş, Çeşme Mezarlığındaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları... s.21-32;

¹⁰ Anadolu'da, az sayıda mimari tasvirli erkek mezar taşı bilinmektedir. Bunlarla ilgili bilgi ve resim için bk. E.Daş, Foça Osmanlı Mezarlığındaki Tasvirli Mezar Taşları..., s.61-68, fot. 8.; - Seferihisardaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarında Süsleme..., fot. 1-, 15, Y.Önge, Anadolu Sanatında Cami Motifi, **Önasya**, 4/4, Ekim 1968, s.10-11.

¹¹ Mezar taşlarında yer alan çeşitli bitkisel süslemelerle ilgili daha fazla bilgi için bk., C. Çulpan, **Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler**, İst. 1961.; M.M.Tayanç, Türk Süslemelerinde Servi Ağacı, **İstanbul Belediye**, S.17, İstanbul 1962, s.4, B.Öğuz, **Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar**, İstanbul 1983, . M.N.Mascetti, **İçimizdeki Tanrıça, Kadınlığın Mitolojisi**, (Çev. B.Çorakçı), İstanbul 1990, s.204-205, . G.Öney, Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi, **Belleten**, XXXII, s.27-30, 39-42.; G.Erbek, Hayat Ağacı Motifi, I,II, **Antika**, Sayı 15-16,İstanbul, 26-31, 26-33.

Fot.1-Hıdır Baba Mezarlığı, Hafız Ağa Zade Hacı Süleyman Efendi Zevcesi Zeliha'ya ait mezarın başucu taşı.

Fot.2-Hıdır Baba Mezarlığı, Eyubzade İsmail Ağa Zevcesi Fatma Kadın'a ait başucu taşı.

Fot.3-Hıdır Baba Mezarlığı, Sarmaşık tasvirli bir ayakucu taşı.

Fot.4-Hıdır Baba Mezarlığı, Çavdarlı Hacı Mehmet Ağa Mahdumu Mehmet Bey'e ait lahit tipi mezarın yan taşı.

Fot.5-Hıdır Baba Mezarlığı, bir ayakucu taşı.

Fot.6-Eymir Mezarlığı, Hacı Hüseyin kızı Aliye Çakır'a ait mezarın başucu taşı.

Fot.7-Eymir Mezarlığı, Cevahir Oğlu Hacı Ahmet Kerimesi Ayşe'ye ait mezarın başucu taşı.

Fot.8-Azizler Mezarlığı, genel görünüş.

Fot.9-Azizler Mezarlığı, Şeyh Ali Nuri'ye ait mezarın başucu taşı.

Fot.10-Azizler Mezarlığı, servi tasvirli ayakucu taşı.

Fot.11-Azizler Mezarlığı,
servi tasvirli ayakcu taş.

Fot.12-Molla Kuyusu Mezarlığı, genel görünüş.

Fot.13-Molla Kuyusu Mezarlığı, kesici alet (kama) tasvirli ayakcu taşı.

Fot.14-Molla Kuyusu Mezarlığı, sarmaşık tasvirli ayakcu taşı.

Fot.15-Demirci Kuyusu Mezarlığı, genel görünüş.

Fot.16-Demirci Kuyusu Mezarlığı, Tavashlı Ahmed'in Oğlu Abdullah'a ait mezarın başucu taşı.